

บทที่ 3

หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ที่มาของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำว่า 'การพัฒนาอย่างยั่งยืน' เริ่มใช้กันแพร่หลายในรายงานยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์โลก ปี พ.ศ. 2523 (ค.ศ. 1950) ซึ่งร่วมกันจัดทำโดยสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources : IUCN) โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations, Environmental Programme : UNEP) และกองทุนโลกเพื่อธรรมชาติ (World Wide Fund for Nature : WWF) วลีนี้ได้รับความสำคัญโดยยกขึ้นเป็นสาระสำคัญของรายงานปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) ที่ชื่อว่า 'อนาคตของเราด้วยกัน' โดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแห่งโลก หรือที่เรียกกันว่า รายงานบรันด์แลนด์ (Brundtland Report) ตามชื่อของประธานคณะกรรมการ คือ นาง โกร ฮาร์เล็ม บรันด์แลนด์ (Grö Harlem Brundtland) นายกรัฐมนตรีประเทศนอร์เวย์ในขณะนั้น คณะกรรมการนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อจัดทำวาระแห่งโลกเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยทำการศึกษาทบทวน ปัญหาสำคัญทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม และนำเสนอในเวทีสาธารณะไปทั่วโลก

นิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แม้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่แนวคิดนี้ก็ยังคงค่อนข้างจะอธิบายให้ชัดเจนตรงประเด็นเป็นรูปธรรมได้ยาก สำหรับผู้ที่สนับสนุนการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจและความมั่งคั่ง การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการมองในแง่ดีว่า ความจริงใจและเจตนาดี ของมนุษย์จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ สำหรับผู้ที่ยังสงสัยอยู่อาจจะมองว่านี่คือการใช้ถ้อยคำ เยาะเย้ยที่แฝงความหมายว่าทุกอย่างก็ยังคงเหมือนเดิมไม่มีอะไรดีขึ้น มนุษย์ยังคงจมดิ่งสู่ การทำลายทรัพยากรของโลกเช่นเดิม

คำนิยามที่นิยมใช้กันมากนั้นมาจากรายงานของบรันด์แลนด์ ซึ่งค่อนข้างจะให้แรงบันดาลใจแต่อาจจะไม่ค่อยช่วยในการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์และการกำหนดจุดมุ่งหมาย

สาระสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สาระสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนปรากฏอยู่ในหลักการ 27 ข้อ เพื่อการพัฒนาอย่าง ยั่งยืน แม้ว่าจะยังเป็นวิสัยทัศน์และนโยบายพัฒนาอยู่มากแต่ก็มีเนื้อหาในทางปฏิบัติมากขึ้น หลักการนี้เขียนไว้ในแผนปฏิบัติการที่รู้จักกันดีในชื่อว่า วาระที่ 21 (Agenda 21) หรือ แผนปฏิบัติการ 21 (จากชื่อเรื่อง 'วาระแห่งศตวรรษที่ 21') ซึ่งเขียนขึ้นสำหรับการให้สัตยาบันในการประชุมสุดยอด ระดับโลก (The Earth Summit) ที่จัดขึ้นในการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED)

ของสหประชาชาติ ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ในปี พ.ศ. 2535 (ค.ศ. 1992) หลักการทุกข้อสามารถนำมาใช้กับปัญหาในลุ่มแม่น้ำโขงได้ในระดับหนึ่ง ข้อที่นำมาใช้ได้มากที่สุด คือ หลักการเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

- การแก้ปัญหาคความยากจน
- แบบแผนการบริโภคของมนุษย์
- ประชากรและการตั้งถิ่นฐาน
- สุขภาพของมนุษย์
- ความหลากหลายทางชีวภาพ
- ทรัพยากรน้ำจืดและน้ำชายฝั่งทะเล
- บริเวณพื้นที่ภูเขา
- เกษตรกรรมและการพัฒนาชนบท
- สารเคมีและขยะที่เป็นพิษ
- การปกป้องบรรยากาศ
- สตรี เด็ก และ เยาวชน
- คนในท้องถิ่น
- สถาบันและกฎหมาย

นิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบันโดยไม่ทำให้ความสามารถที่คนในอนาคตจะตอบสนองความต้องการของเขานั้นลดลง

คณะกรรมการบรันด์แลนด์ อนาคตของเราด้วยกัน

จุดมุ่งหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เพื่อให้แต่ละคนสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างเต็มศักยภาพของตน ที่จะพัฒนาด้านกายภาพ ด้านความคิด และด้านจิตใจของเขา

แผนปฏิบัติการ 21การประชุมสุดยอดระดับโลก

หลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สังคมที่ยั่งยืนจะทำให้สมาชิกของสังคมนั้นมีคุณภาพชีวิตที่สูงพร้อมกับมีความยั่งยืนในเชิงนิเวศ

สหประชาชาติ

ภัยคุกคามที่มากับการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ รวมทั้งการแก้ปัญหาความยากจน การเพิ่มจำนวนประชากร โภชนาการและสุขภาพของมนุษย์ สิทธิมนุษยชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เหล่านี้ถูกนำมาถักทอสานรวมกันเป็นหลักการในแผนปฏิบัติการ 21 ไม่มีปัญหาหนึ่งปัญหาใดจะแก้ไขได้เต็มที่ถ้าปัญหาอื่นๆ ยังคงอยู่ เพราะแต่ละปัญหาต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม-เศรษฐกิจของมนุษย์ เช่น การสร้างเขื่อนทางภาคเหนือของ สปป.ลาว เพื่อหารายได้จากการขายกระแสไฟฟ้าให้ประเทศเพื่อนบ้าน อาจจะมีต้นทุนที่มองไม่เห็นและไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนต้องอพยพออกจากบริเวณที่สร้างเขื่อน พื้นที่ป่าและพื้นที่เพาะปลูกหายไป กลายเป็นเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ ทางท้ายน้ำก็เกิดผลกระทบต่อกระแสน้ำ การประมง พื้นที่ชุ่มน้ำ และการรุกของน้ำเค็มในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ผลกระทบเหล่านี้อาจทำให้ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่โดยอาศัยทรัพยากรที่กล่าวมา มีปัญหาความยากจน และปัญหาสุขภาพขึ้นได้

ในทางเทคโนโลยี การแก้ปัญหาอาจทำได้ด้วยการแบ่งปัญหาให้ย่อยเล็กลง แต่ในที่นี้อาจจะทำให้การแก้ปัญหาหนึ่งนำไปสู่การเกิดปัญหาใหม่ที่อื่น ต้นทุนภายนอกที่เกิดจากการสร้างเขื่อนเป็นตัวอย่งให้เห็นถึงผลของการมองปัญหาเพียงบางจุดไม่รอบด้าน การจะหลุดพ้นจากยุคอุตสาหกรรมที่กำหนดโดยวิธีทางวิศวกรรมได้นั้น จำเป็นต้องคิดอย่างเป็นระบบและมีกระบวนการลงมือปฏิบัติที่ปรับเปลี่ยนไปที่ละน้อย และจะต้องให้คนเป็นศูนย์กลางของความสนใจ อย่างเช่นที่ได้กำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของคณะกรรมการแม่น้ำโขง การจัดการทรัพยากรของโลกและปัญหาใหญ่อื่นๆ เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาโภชนาการ และปัญหาสุขภาพ ด้วยการแยกปัญหาเหล่านี้ออกเป็นส่วนๆ ทำให้มองไม่เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างปัญหาเหล่านี้

ความยากจน ความหิวโหย สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา

ตามเกณฑ์ของโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (UNEP) การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องตอบสนองความต้องการของผู้ที่ด้อยโอกาสที่สุดและอ่อนแอที่สุดในสังคม ได้แก่ ผู้มีรายได้น้อย เด็ก สตรี และคนในท้องถิ่นชนบท คนยากจนจึงจำเป็นต้องคิดแต่เรื่องที่จะมีชีวิตอยู่ได้วันต่อวัน จะไม่คิดถึงเรื่องในอนาคตระยะยาว อย่างเช่นเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากร ถ้าการพัฒนาทำให้แหล่งอาหารและที่พักอาศัยของพวกเขาหมดไปและไม่มีอะไรมาชดเชยอย่างพอเพียง คนจนเหล่านี้ก็จะต้องหันไปหาแหล่งอาหารในที่ใหม่ โดยไม่คำนึงถึงว่าจะทำให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อมอย่างไร

แต่คนยากจนนั่นเองที่กลับเป็นผู้ได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดเมื่อมีปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เช่น ปัญหาการปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำ การสุขาภิบาลที่ไม่ดีพอ ปัญหาที่อยู่อาศัยที่มักต้องไปอยู่ในที่ๆ ผู้มีฐานะไม่ต้องการจะอยู่ เช่น บริเวณที่เสี่ยงต่อการเกิดดินพังทลาย เกิดน้ำท่วม มีความแออัด หรือบริเวณที่มีการปล่อยสารพิษจากอุตสาหกรรม ในขณะที่ผู้มีฐานะสามารถซื้ออาหารที่ส่งมาจากที่อื่นได้ แต่คนยากจนไม่อาจจะทำเช่นนั้นได้ ดังนั้นถ้าแหล่งอาหารและเชื้อเพลิง

ที่พวกเขาเคยหาได้ในท้องถิ่นหมดลง คนจนก็จะยิ่งอยู่ในสภาพยากลำบากมากขึ้น ทำให้มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น การพัฒนาทำให้คนรวยยิ่งรวยขึ้น ส่วนคนจนยิ่งจนลง และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดซ้ำอีก

การที่จะพัฒนาเศรษฐกิจโดยอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียวและไม่ขจัดความยากจนก็เป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผล กฎเกณฑ์สำคัญอยู่ที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ให้เกิดการสูญเปล่าน้อยที่สุดและให้แน่ใจว่าผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาจะเป็นผู้ที่จ่ายต้นทุน ผู้ที่ต้องเสียสละ(เช่น เสียที่ดินและชนบทกรรมนิยมประเพณีไป) จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและได้รับผลประโยชน์ การพัฒนาเศรษฐกิจจะยั่งยืนได้จะต้องสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นด้วย นั่นคือการแบ่งผลประโยชน์อย่างยุติธรรม การพัฒนาที่ผลักดันโดยกลุ่มชั้นนำที่มีอำนาจและกระทำโดยการแสวงประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและเอาเปรียบคนยากจนนั้น เป็นการมองเพียงระยะสั้น ซึ่งสุดท้ายจะกลับกลายเป็นการทำลายตัวเอง

องค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จะเห็นได้ชัดเจนว่าทรัพยากรน้ำในกลุ่มแม่น้ำโขงทั้งหมดนั้นเชื่อมโยงกันอยู่ และไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน การขจัดความยากจน และการยกระดับสาธารณสุข ย่อมไม่อาจประสบความสำเร็จได้ถ้าไม่มีน้ำจืดคุณภาพดีอยู่มากพอ เพื่อให้แน่นอนว่าจะมีน้ำมากพอ การจัดการอุทกวิทยาของกลุ่มแม่น้ำโขงควรจะต้องเป็นระบบที่สมบูรณ์ ไม่ใช่แยกกันจัดการในขอบเขตของแต่ละประเทศหรือแต่ละลุ่มน้ำ การร่วมกันกำหนดกรอบวัตถุประสงค์ ร่วมกันวางแผน และร่วมกันดำเนินการ จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบนิเวศทางน้ำในกลุ่มแม่น้ำโขง และคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขงคือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้

จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

ก้าวสำคัญก้าวแรกของการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืนก็คือ การยกระดับจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมของผู้แทนของรัฐบาล ผู้สนับสนุนการพัฒนาสาธารณชนทั่วไป และชุมชนที่อยู่ในบริเวณเป้าหมายของการพัฒนา สิ่งสำคัญที่จำเป็นก็คือ การให้ข้อมูลข่าวสารและการศึกษาแก่ประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้ถึงผลกระทบของโครงการและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ขณะเดียวกันก็รับรู้ถึงวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญต่อการกำหนดทางเลือกที่สร้างความเท่าเทียมกันและทุกฝ่ายต่างพอใจ ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านก็เป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องไม่ลืมว่าการที่ตัวแทนของชุมชนและกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาได้มีส่วนร่วมในกระบวนการนั้นมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เพราะพวกเขาเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับสภาพของท้องถิ่น ชีวิต ความจำเป็นและความต้องการของพวกเขาเอง ตัวอย่างที่แสดงถึงความสำคัญของการมีจิตสำนึกและเข้าใจ

ประเด็นของการจัดการทรัพยากรจะเห็นได้จากกรณีศึกษาเรื่องการประมงในอ่างเก็บน้ำน้ำจิ่งใน สปป.ลาว

หลักแห่งความรอบคอบ

เมื่อใดก็ตามที่ต้องพยากรณ์หรือประมาณการผลทางสิ่งแวดล้อมหรือทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จำเป็นจะต้องมีความระมัดระวังในระดับเหมาะสมกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ หลักของความรอบคอบนี้มีอธิบายอยู่ในแผนปฏิบัติการ 21 ดังนี้

“เมื่อมีการคุกคามของความเสียหายที่รุนแรงหรือไม่อาจฟื้นกลับคืนมาได้ จะต้องไม่นำเอาการขาดความแน่นอนเชิงวิทยาศาสตร์มาเป็นข้ออ้าง เพื่อที่จะไม่ต้องหามาตรการที่มีประสิทธิผลสำหรับการป้องกันความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม”

การถกเถียงเรื่องความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นจากภาวะโลกร้อนเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้หลักแห่งความรอบคอบ ถ้าคำเตือนภัยของภาวะโลกร้อนขึ้นนี้เป็นจริง ก็จะทำเกิดความเสียหายมากมายเกินกว่าต้นทุนที่จะต้องจ่ายเพื่อป้องกันและลดความเสี่ยงภัยเสียแต่เดี๋ยวนี้ มนุษย์ควรใช้ความระมัดระวังอย่างมีเหตุผลเพื่อป้องกันอันตรายให้ตนเองและผู้อื่น

อนาคตของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาถึงความหลากหลายและซับซ้อนในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนแล้ว จะเห็นได้ว่าการก้าวไปสู่ความสำเร็จในเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ท้าทายมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย แนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ใช่จุดมุ่งหมายที่หยุดนิ่งหรือปลายทาง แต่เป็นวิสัยทัศน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นระยะและจะต้องไปให้ถึงจุดนั้น การดำเนินการนี้ต้องอาศัยจินตนาการ ความพยายามอย่างไม่ลดละ เจตนารมณ์ที่ดี ความเห็นอกเห็นใจ ความอดทน ความร่วมมือ ความรู้ การปรับตัว และการสร้างสรรค์ ความเป็นอยู่ของปวงชนขึ้นอยู่กับความตั้งใจจริงของคนที่อยู่อาศัยในโลกทุกวันนี้ที่จะดำเนินการตามแนวทางนี้ร่วมกัน

สรุปประเด็นสำคัญ

- การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องเคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และสิ่งแวดล้อม
- สาระสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การป้องกันภาวะมลพิษ การอนุรักษ์ การแบ่งผลประโยชน์และต้นทุนอย่างยุติธรรม และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการตัดสินใจเรื่องที่จะส่งผลกระทบต่อพวกเขา

- การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อการพัฒนานั้นลดความยากจน ความหิวโหย และความเจ็บไข้ หมายถึงผู้ด้อยโอกาสในสังคมต้องได้รับประโยชน์จากการพัฒนาด้วย
- การพัฒนาอย่างยั่งยืนเปรียบเสมือนใยแมงมุมที่โยงปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกัน และจะต้องแก้ปัญหทั้งหมดทุกด้าน
- ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาอย่างยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ ทรัพยากรน้ำ และที่ดิน
- เราไม่ได้รับเอาโลกเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษ แต่เรากำลังขอยืมโลกมาจากลูกหลานของเรา